

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM
Hadtudományi Doktori Iskola

TÉZISFÜZET

Takács Lili

**Olaszország Líbia-politikája 2011-2021 között, különös tekintettel a kül- és
biztonságpolitikai szempontokra**

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető: prof. Molnár Anna

Budapest, 2022

Tartalomjegyzék

| | |
|---|----|
| A tudományos probléma azonosítása | 3 |
| Kutatási célok | 5 |
| Kutatási kérdések | 5 |
| Hipotézisek | 5 |
| Módszertan | 6 |
| Összegzett következtetések | 10 |
| A hipotézisek teljesülése | 14 |
| Új tudományos eredmények | 17 |
| A kutatási és tudományos eredmények gyakorlati felhasználhatósága, ajánlások..... | 17 |
| A szerző témában megjelent publikációi..... | 19 |
| A szerző szakmai életrajza | 20 |

A tudományos probléma azonosítása

Napjainkban Líbia az EU egyik legfontosabb déli szomszédja, hiszen ez az ország a mediterrán térséghez kötődő, két legfontosabb uniós problémában – illegális/irreguláris migráció megfékezése, és az energiaellátás biztosítása – kulcsszerepet játszik. Az európaiak ennek ellenére többnyire nehezen tudták koordinálni Líbiával kapcsolatos álláspontjaikat és politikáikat. Az Európai Unió tagállamai közül hagyományosan Olaszország ápolja a legszorosabb kapcsolatot Líbiával, az arab tavasz eseményei azonban ezt a kapcsolatrendszert is felkavarták.

A témakör feldolgozását indokolja annak aktualitása, hiszen egy lezáratlan, nemzetköziesedett válságról van szó, amely tovább eszkalálódhat az Európai Unió déli határán. Közvetetten ugyan, de a kapcsán felmerül Magyarország érintettsége is, hiszen a kormány 1163/2020 (IV. 21.) határozatával elfogadta az új Nemzeti Biztonsági Stratégiát (NBS), amely megfogalmazza, hogy hazánkat az Európa déli és keleti irányából érkező biztonsági kihívások egyaránt érintik, innen a hidegháború óta nem látott fenyegetések és kihívások érkeznek. Az afrikai népességrobbanás újabb régiók destabilizálódásához és a migrációs nyomás növekedéséhez vezethet.¹ Az NBS alapján kidolgozott Nemzeti Katonai Stratégia szerint is Magyarország számára kiemelt prioritással bír az észak-afrikai térség.²

Az elkövetkezendő években az olasz–líbiai kapcsolatokat mindkét oldalról számos ’instabilitási’ tényező befolyásolhatja, hiszen különböző szempontokból, és különböző mértékben, de mindkét ország belpolitikai élete instabil. A líbiai belpolitika atomizálódott, egyelőre nem látszik olyan politikai erő felemelkedése, amely az egész országra ki tudná terjeszteni a hatalmát, a kisebb hatalmi központok befolyási övezeteire a külső támogatóik is hatnak, így az erőviszonyok folyamatos változásban vannak. Az olasz belpolitikai helyzet törekvésénél a megreformált választási rendszer sem javított. A gyakran váltakozó koalíciós kormányok egyrészt eltérő ideológiájuk miatt a Líbia vonatkozásában egyre inkább elsődleges érdekként megjelenő migrációt is eltérő módon kezelik, másrészt a kormányváltások a külügyi apparátusban is személyi változásokkal járnak. A harmadik instabilitási tényező az olasz–líbiai kapcsolatokban a nemzetközi környezet: a líbiai konfliktus nemzetközivé vált, a különböző hatalmi csoportosulások mögött más-más külső támogatók állnak, ebben a proxy-háborús környezetben nehezebb Olaszország számára saját líbiai befolyását növelni.

¹ Magyar Közlöny: 1163/2020 (IV. 21.) sz. kormányhatározat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról. [online], elérhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A20H1163.KOR&txtreferer=00000001.txt> [2022. április 9.]

² Magyar Közlöny: 1393/2021 (VI. 24) sz. kormányhatározat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról. [online], elérhető: <https://njt.hu/jogszabaly/2021-1393-30-22>, [2022. április 9.]

A szakirodalmi áttekintés alapján megállapítottam, hogy az olasz kormányok külpolitikai magatartását vizsgáló tanulmányok főként az olasz külpolitika európai és atlanti irányát, és a köztük való ingadozást vizsgálták, ha a mediterrán külpolitikát vizsgálat tárgyává is tették, az nem Líbiát érintette, a váltakozó kormányok Líbia-politikájának szisztematikus vizsgálata mindaddig váratott magára. Az olasz–líbiai kapcsolatok kutatása felöleli a bilaterális kapcsolatok történelmi vonatkozásait, az arab tavasz alatti olasz magatartás vizsgálatát. Az arab tavasz óta eltelt időszakban az olasz–líbiai kapcsolatoknak a migrációs kérdést érintő részeit vizsgálták csak.

A disszertáció tárgyát Olaszország Líbia-politikájának biztonságiasítása képezi a 2011-2021 közötti időszakban, a koppenhágai iskola által meghatározott biztonsági szektorok olasz–líbiai bilaterális kapcsolatokban releváns elemei vonatkozásában. Az értekezés során az érdekalapú kül- és biztonságpolitikát a neoklasszikus realizmus keretében vizsgálom.

Az elemzésben meghatároztam Olaszország líbiai nemzeti érdekeit, és megvizsgáltam, hogy 2011 és 2021 között hogyan igyekezett az olasz kül- és biztonságpolitika ezeket érvényesíteni. A fenti időszakban bekövetkezett esetleges hangsúlyeltolódásokat két szempontból vizsgáltam: egyrészt elemeztem az olasz mediterrán külpolitikán belül Líbia relatív fontosságában bekövetkezett változásokat, másrészt pedig a Líbiával kapcsolatos politikai diskurzus változásait. Az értekezésben azt kutattam továbbá, hogy milyen külső és belső tényezők befolyásolták az olasz Líbia-politikát, és ezek a tényezők hogyan hatottak Olaszország Líbiában betöltött szerepére.³

Az értekezés újszerűségét az adja, hogy a neoklasszikus realizmus tételeit alkalmazva, közbeeső változóként a belpolitikai tényezők hatását figyelembe véve, az arab tavasz utáni hangsúlyváltozásokat is vizsgálja Olaszország Líbia-politikájában. Az értekezés egyszerre veszi figyelembe a belső változásokat (kormányváltások, majd a 2018-as választások után a politikai erőviszonyok már-már rendszerszintű átalakulása), valamint a külső változásokat (a líbiai konfliktus nemzetköziesedése) is.

³ Az értekezés a szükséges mértékben érinti az olasz–líbiai kapcsolatok Európai Unió vonatkozásait is, de alapvetően a nemzeti érdekek bilaterális keretek közti érvényesítésére koncentrál. Az uniós vonatkozású részek ezért nem külön alfejezetben vannak megjelenítve, hanem az egyes kormányoknál külön-külön. A dolgozat kifejezetten az olasz kül- és biztonságpolitika szempontjából íródott, a líbiai nézőpont bemutatása ezért csak a szükséges mértékre korlátozódik.

Kutatási célok

1. Az olasz külpolitika mediterrán irányán belül a hangsúlyok meghatározása
2. A 2011-2021 közötti olasz Líbia-politika átfogó, szektorális alapú elemzése
3. A lakosság szubjektív fenyegetettségérzékelése és az ország kül- és biztonságpolitikája közötti kölcsönhatás vizsgálata
4. A koalíciós érdekérvényesítés kül- és biztonságpolitikára gyakorolt hatásának vizsgálata
5. Proxyháborús környezetben, puha eszközökkel történő érdekérvényesítés vizsgálata az olasz–líbiai kapcsolatok esettanulmányán keresztül.

Kutatási kérdések

1. Hogyan definiálja magát Olaszország Líbia vonatkozásában?
2. Melyek a Líbiához kötődő olasz érdekek? A Líbiához kötődő nemzeti érdekeit hogyan, milyen módon kívánja Róma érvényesíteni?
3. Az arab tavasz óta milyen hangsúly-eltolódások történtek Olaszország Líbiával kapcsolatos kül- és biztonságpolitikájában?
4. Milyen okok állnak az esetleges hangsúlyeltolódások hátterében?
5. Meg tudta-e tartani Olaszország a domináns szerepét Líbiában?

Hipotézisek

Az értekezésben a kutatási célokkal és kérdésekkel összefüggésben az alábbi hipotéziseket vizsgálom:

H1: Olaszország számára a mediterrán térség kiemelt országa történelmileg Líbia, amelynek fontossága – a nemzeti érdekek biztosítása szempontjából – az arab tavasz óta megnőtt.

H2: Az arab tavasz óta Olaszország Líbia-politikájában a hangsúlyok a biztonság társadalmi szektora irányába tolódtak el.

H3: Az olasz kül- és biztonságpolitikán belül a Líbia-politikára az instabil olasz belpolitikai helyzet csak a biztonság társadalmi szektora kapcsán gyakorol érdemi befolyást.

H4: Olaszország nem proxyháborúként kezeli a líbiai konfliktust, ami csökkenti érdekérvényesítő képességeit.

H5: A líbiai konfliktus mediterrán politikán belüli primátusa ellenére az olasz kül- és biztonságpolitikát nem jellemezték önálló kezdeményezések 2011 és 2021 között.

Módszertan

Az értekezés két fő módszertana az újszerű környezetben alkalmazott Analytic Hierarchy Process, és a szoftveres diskurzuselemzés.

Az Analytic Hierarchy Process egy Thomas Saaty által a nyolcvanas években kifejlesztett módszertan, amely többszemponútú döntési problémák megoldását célozza. Az AHP létrehozásakor kifejezett cél volt a szubjektív és objektív elemek szintézisének megvalósítása, a kvantitatív és kvalitatív módszerek integrálása.⁴ Saaty egy olyan átfogó, logikai és strukturális rendszert alakított ki, amely a döntési probléma jobb megértését biztosítja azáltal, hogy komponenseire bontja a problémát, majd hierarchikus struktúrába rendezi azt. Az AHP különösen alkalmas olyan problémák feloldására, ahol nehezen számszerűsíthető döntési elemek összehasonlítására van szükség⁵ (mint például a nemzeti érdekek meghatározása). A módszer a nemzeti érdekek vonatkozásában lehetővé teszi, hogy hierarchiát alakítsunk ki téma és terület között, ami alapján a döntéshozó dönteni tud az erőforrások allokációjáról.

Az Analytic Hierarchy Process keretében három szempontból vizsgálom Olaszország Földközi-tenger déli partján fekvő államokhoz kötődő érdekeit: társadalmi-kulturális, gazdasági és politikai-katonai szempontok alapján, amelyek lefedik a buzani biztonságfelfogás gazdasági, politikai és katonai szektorait, így az értekezés kereteibe logikusan beleilleszthetők. Mivel a biztonság különböző szektorai közt sem állapítható meg hierarchikus viszony, e három nagy szempont is egyenlő súlyokkal rendelkezik az elemzés keretein belül. Egyrészt ilyen tág kategóriák súlyozása jelentős torzulást okozna az eredményekben, másrészt pedig e szempontok egyenlő súlyú vizsgálata lehetővé teszi az egyes területek relatív fontosságának jobb ábrázolását. Másként fogalmazva jobban kimutatható, hogy Olaszország egy adott országhoz gazdasági, kulturális vagy katonai értelemben kötődik leginkább.

1. Társadalmi – kulturális szempontok

- 1.1. **Kommunikációs hálózatok** → relatív fontosság 28%
- 1.2. **Külföldön élő olaszok** → relatív fontosság 28%
- 1.3. **Migráció** → relatív fontosság 21%
- 1.4. **Befolyásoltság** → relatív fontosság 11%

⁴ Saaty, T. L.: *Decision making for leaders: the AHP for decisions in a complex world*. RWS Publications, Pittsburgh, PA, 1990.

Saaty T. L. – Vargás L. G.: *Models, methods, concepts and applications of Analytical Hierarchy Process*. International Series in Operations Research and Management Sciences – Boston /Dordrecht/London: Kluwer Academic Publishers, 2001.

⁵ Duleba Sz.: A közép- és felső vezetői döntéseket támogató AHP-módszer, és alkalmazása logisztikai szolgáltatók kiválasztására. *Vezetéstudomány - Budapest Management Review*, 2006, 37 (9). 54-57., 1.o

1.5. **Befolyásolás** → relatív fontosság 11%

2. **Gazdasági szempontok:**

2.1. **Nyersanyagok** → relatív fontosság 50%

2.2. **Késztermékek** → relatív fontosság 25%

2.3. **Befektetések** → relatív fontosság 25%

3. **Politikai-katonai szempontok**

3.1. **stratégiai-katonai relevancia** → relatív fontosság 50%

3.2. **történelmi-politikai relevancia** → relatív fontosság 25%

3.3. **kormányzati relevancia** → relatív fontosság 25%

A biztonságiasítás vizsgálatának legalapvetőbb módszertani eszköze a diskurzuselemzés.

Az értekezés keretein belül szoftverrel támogatott diskurzuselemzéssel vizsgálok az olasz Líbia-politika politikai kommunikációját. Elemzésemben két külön korpuszt vizsgálok, amelyet az alábbi logika szerint építettem fel:

Azonosítottam a 2011-2021 közötti időszakban az olasz Líbia-politika potenciális biztonságiasító szereplőit. Őket azon feltételezésből kiindulva választottam ki, hogy az általuk betöltött pozícióban tett nyilatkozataik megfelelően képviselik az aktuális olasz kormány álláspontját. Tekintettel arra, hogy az olasz választási rendszer a koalíciós kormányok létrejöttét favorizálja, gyakori jelenség, hogy a különböző kormányzati pozíciókat a politikai jobb-bal skálán egymástól távol álló pártok politikusai töltik be. A politikai hovatartozás figyelembevételével azt vizsgálom, hogy ugyanazt a politikai álláspontot a különböző kormánypártok képviselői eltérő módon legitimálják-e a választók előtt. A biztonságiasító szereplők azonosítása után a nyílt forrásokon elérhető beszédeikből kettő külön korpuszt építettem, melyet azonos szempontrendszer alapján, de terjedelmükből adódóan eltérő mélységben vizsgáltam:

Korpusz1: kétoldalú látogatások során tett nyilatkozatok

A potenciális biztonságiasító szereplők azonosítása után kiválasztottam azokat a hivatalos eseményeket (látogatások, szerződések aláírása, stb.), amelyek a vizsgált időszakban történtek, hiszen ezek szimbolikus jellegük mellett lehetőséget biztosítanak a különböző nézetek, és az eltérő érdekek megvitatására, így strukturálják a nemzetközi kapcsolatokat.

Korpusz2: Intézményi források

A második korpuszt az olasz parlament Képviselőházában (*Camera dei Deputati*) és Szenátusában (*Senato della Repubblica*) 2011-2021 között elhangzott beszédekből építettem, mivel ez a legnyilvánosabb elérhető fórum, ahol a politikai döntéshozók az alkalmazni kívánt

politikáikat vitatják meg. A beszédek kiválasztásakor elsősorban a parlamenti szakbizottságok üléseire fókuszáltam. Mivel az itt elhangzott beszédek hosszúak, a miniszterek részéről előre kialakított érvrendszert tartalmaznak, valamint célközönségük más, mint az előző kategóriában vizsgált beszédekénél (média, nemzetközi nyilvánosság, vs. olasz politikum) elemzésük az értekezés szempontjából releváns.

A kutatásom problémaközpontú volt, azaz a diskurzuselemzés során azt vizsgáltam, hogy 2011 és 2021 között a biztonság mely sektoraiban, és milyen módon jelent meg a biztonságiasítás. A különböző szektorokra külön kódokat alkalmaztam, melyek listája megtalálható az értekezés Mellékletében.

Az értekezés elméleti keretei az alábbiakban foglalhatók össze:

| Elméleti háttér | Módszertan | Kutatási kérdés | Hipotézis |
|---|---------------------------------------|---|--|
| Szektorelmélet Érdekalapú kül- biztonságpolitika | Analytic Hierarchy Process | Melyek a Líbiához kötődő olasz érdekek, és ezeket hogyan, milyen módon kívánja Róma érvényesíteni? | Olaszország számára a mediterrán térség kiemelt országa történelmileg Líbia, amelynek fontossága – a nemzeti érdekek biztosítása szempontjából – az arab tavasz óta megnőtt. |
| Biztonságiásítás Szektorelmélet | Diskurzuselemzés Dokumentumelemzés | Az arab tavasz óta milyen hangsúly-eltolódások történtek Olaszország Líbiával kapcsolatos kül- és biztonságpolitikájában? | Az arab tavasz óta Olaszország Líbia-politikájában a hangsúlyok a biztonság társadalmi szektora irányába tolódtak el. |
| Neoklasszikus realizmus szektorelmélet Biztonságiásítás | Diskurzuselemzés Dokumentumelemzés | Milyen okok állnak az esetleges hangsúlyeltolódások hátterében? | Az olasz kül- és biztonságpolitikán belül a Líbia-politikára az instabil olasz belpolitikai helyzet csak a biztonság társadalmi szektora kapcsán gyakorol érdemi befolyást. |
| Neoklasszikus realizmus Szektorelmélet | Dokumentumelemzés | Meg tudta-e tartani Olaszország a domináns szerepét Líbiában? | Olaszország nem proxyháborúként kezeli a líbiai konfliktust, ami csökkenti érdekérvényesítő képességeit. |
| Neoklasszikus realizmus | Diskurzuselemzés Dokumentumelemzés | Hogyan definiálja magát Olaszország Líbia vonatkozásában? | A líbiai konfliktus mediterrán politikán belüli primátusa ellenére az olasz kül- és biztonságpolitikát nem jellemezték önálló kezdeményezések 2011 és 2021 között. |

Összegzett következtetések

Az euro-mediterrán irányban történő érdekérvényesítés és hatalmi erőkitetés racionális stratégia az olasz nemzeti érdekek érvényesítése és az ország nemzetközi súlyának növelése szempontjából: földrajzilag körülírható, elsődleges fontosságú területre vonatkozik, a biztonság gazdasági, társadalmi, katonai és politikai szektorát érintő célokat egyaránt szolgál, amelyek a külpolitika mellett a belpolitikára is hatást gyakorolnak.

A kvalitatív és kvantitatív szempontokat is figyelembe vevő Analytic Hierarchy Process alkalmazásával bizonyítást nyert, hogy az olasz külpolitikának elsősorban négy területre kell fókuszálnia: az észak-atlanti térségre, a MENA régióra, a „tizenötök Európájára” és a Balkánra, hiszen a legtöbb nemzeti érdeke ide köti az országot. Ezek közül a MENA és a Balkán a kiterjesztett Mediterráneum térségébe sorolható, így a mediterránizmus, mint önálló külpolitikai irány elfogadása megalapozott. Az értekezésben azonos módszertant alkalmazva vizsgáltam a szűken értelmezett euro-mediterrántérségbe tartozó, Földközi-tenger déli partján fekvő öt államot, és megállapítottam, hogy 2011 és 2021 között:

1. A biztonság társadalmi szektorában a másik négy államhoz viszonyítva Líbia relatív fontossága enyhe csökkenő tendenciát mutat. A társadalmi, kulturális vonatkozásokat vizsgáló összetett szempontrendszeren belül az illegális migráció területén következett be szignifikáns változás a vizsgált időszak közepére (2016), ami azonban 2021-re a tíz évvel korábbi szintre csökkent. Az illegális migráció okozta eltéréseket kiegyensúlyozta a legális migráció, hiszen amíg Líbia az Olaszországba illegálisan érkezők legfontosabb kiindulási pontja volt a vizsgált időszakban, líbiai állampolgárok nagyon kis számban érkeztek legális módon, ellentétben a másik négy ország állampolgáraival, elsősorban a marokkóiakkal és az egyiptomiakkal.
2. A biztonság gazdasági szektorában Líbia relatív fontossága 2011-ben, a vizsgált időszak kezdetén nagyon alacsony volt 2010-hez képest, csökkent az ide irányuló olasz közvetlen külföldi tőkebefektetés (FDI), az export, legnagyobb arányban pedig a Líbiából importált energiahordozók. Gazdaságilag a térségből Algériához kötődik a legtöbb olasz gazdasági érdek, az arab tavasz kitörése óta pedig Egyiptom is megelőzte Líbiát. Bár a vizsgált időszakban Líbia relatív fontossága a gazdasági biztonság terén folyamatosan nőtt, az arab tavasz előtti szinttől távol van.
3. A biztonság katonai-politikai szektorában Líbia relatív fontossága nagyjából megegyezik a vizsgált időszak elején és végén, a térségben ebből a szempontból Líbiához kötődik a legtöbb olasz érdek. Az aktuális kormányzati relevancia a teljes

vizsgált időszakban Líbia kapcsán volt a legmagasabb, a terrorizmus okozta kihívások azonban nem csak Líbia, hanem az összes többi vizsgált országban növekedtek. Líbia kapcsán fokozódó kihívást jelentenek a külföldről nagy számban beáramló haditechnikai eszközök.

2011 előtt az olasz kormányok stratégiai fontosságúnak tartották, hogy Kaddáfi Líbiája stabilizáló szerepet töltsön be a mediterrán régióban, hiszen a szovjet expanzió, majd pedig az iszlám fundamentalizmus elleni bástya volt, valamint vissza tudta tartani a Líbiából induló, tengeren keresztül Olaszországba érkező illegális bevándorlókat. Biztonsági szempontból Kaddáfi hatalmon maradása és stabilitásának a végsőkig történő megőrzése volt az olasz kormányok célja. Kaddáfi tisztában volt azzal, hogy az energiahordozókra, és az illegális migráció megállítására Olaszországnak gazdaságbiztonsági és a társadalmi biztonsághoz kötődő okokból is szüksége van, ezzel jelentősen növelni tudta a saját mozgásterét, ami által a két ország közti interdependencia aszimmetrikussá vált, az egymásra utaltság okai közti különbségek miatt.

2011 óta a biztonság buzáni szektorainak mindegyikének területén vannak olyan részterületek, amelyek a két országot szorosan összekapcsolják. Az azonban eltérő, hogy melyik területen melyik ország tekinthető dominánsnak, és a hatalmi aszimmetria kinek az irányába billen el. Olaszország fontosabb kereskedelmi partner Líbia számára, mint fordítva, hiszen Olaszország gazdasági szerepe sokkal nagyobb Líbiában (az export, az import, és általánosságban a piaci részesedés területén is), mint fordítva. A gazdasági kapcsolatokat Olaszország számára az energiahordozók importja dominálja, az ezen kívüli kereskedelmi kapcsolatokban Líbia nem tölt be pótolhatatlan szerepet az olasz gazdaságban. Az olasz–líbiai kapcsolatrendszernek az energetikai vonatkozásai mindkét ország számára nagyjából ugyanolyan fontosak. Olaszországnak az energiaellátás biztosítása és diverzifikálása miatt, Líbiának pedig azért, mert járadékélvező államként (*rentier state*) az állam bevételeinek nagy részét a kőolaj és földgázexport adja. Olaszország a líbiai kőolaj első számú, a földgáz – Greenstreamen keresztül – kizárólagos importőre. Az arab tavasz következtében a Líbiából érkező kőolaj és földgáz mennyisége is lecsökkent, a 2011 előtti szint elérése a közeljövőben nem reális.

Tekintettel arra, hogy az ENI Líbia keleti és nyugati részén is rendelkezik koncessziókkal, a líbiai olajmezőkön folytatott olasz kitermelés folytonosságának biztosítása miatt is rá van kényszerülve az olasz vezetés arra, hogy Líbia mindegyik felét irányítása alatt

tartó csoportokkal stabil kapcsolatokat ápoljon, ez számos kihívás elé állította a nemzeti egységkormány mellett túl sokáig kiálló olasz diplomáciát.

A szektorokat vizsgálva megállapítható, hogy a gazdasági szektor mellett a biztonság társadalmi szektorának garantálása miatt is „szükség van” Líbia keleti és nyugati részére is. Az Olaszországba tengeri úton, illegálisan érkező migránsok döntő többsége Líbiából érkezik, ennek megakadályozásához a teljes partszakasz ellenőrzésére szükség van, így a politikai szektorral nagyon szoros az összefonódás. Az arab tavasz után megnövekedett illegális migrációra sem az olasz befogadórendszer, sem az olasz társadalom nem volt felkészülve, ez a migrációval kapcsolatos attitűd megváltozásához, majd közvetetten a politikai preferenciák megváltozásához vezetett.

A líbiai rendszer 2011 utáni szétesése felerősítette a Líbia irányából érkező katonai fenyegetéseket, hiszen a gyenge államiségű ország termékeny táptalajt biztosít a dzsihadista terrorszervezetek terjeszkedéséhez, a lezárulatlan konfliktus nemzetköziesedése miatt pedig egyre több fegyver áramlik az országba. Az arab tavasz óta párhuzamosan folynak bilaterális és nemzetközi missziók Líbiában, ezek mandátumának áttekintésével látható lett, hogy Olaszország szempontjából a biztonság gazdasági, társadalmi és katonai szektoraiban jelentkező kihívásokat egyaránt igyekeznek kezelni. Az érdekek biztosítása kölcsönös függőséget okoz a két ország között, ennek ellenére a kapcsolatukat egyfajta stabil kiegyensúlyozatlanság jellemzi. Olaszország Líbiára utaltsága azonban az arab tavasz óta azon a területen növekedett leginkább, amely a lakosság szubjektív biztonságpercepcióját a legérzékenyebben érinti.

Az olasz kormányok instabilitása a köztársaság 1947-es megalakulása óta jellemzi az olasz politikumot, azonban Kaddáfi-haláláig a líbiai tárgyalófél adott volt, egy állandó líbiai partnerrel tárgyaltak a váltakozó olasz kormányok, a belpolitikai instabilitás ilyen szempontból csak az olasz felet jellemezte. Az arab tavasz kitörésével Olaszország fő líbiai érdekei nem változtak, mindazonáltal most már nem csak az olasz kormányok váltakoznak, hanem a líbiai tárgyalófelek száma, ereje, befolyása is folyamatosan változik, így a stabilitás fenntartása mindkét oldalról veszélyeztetett lett.

A Líbia-politika általános céljait tekintve konszenzus van az olasz pártok között, egyes részterületeken (elsősorban a migráció kezelése) azonban jelentős különbségek vannak a pártok közt. Az arab tavasz óta az olasz Líbia-politikát a társadalmi biztonság területén jelentkező kihívások (illegális migráció) kezelése dominálta. A migráció kezelése a mediterrán irányú olasz külpolitika egyik fő feladata lett, belpolitikai szempontból pedig folyamatosan meghatározta a kormányok megítélését a választók körében. Szektorális szempontból a

társadalmi biztonságot érintő intézkedések primátusa egyértelmű, azonban fel kell hívni a figyelmet a katonai biztonság területére is, hiszen az arab tavasz óta a katonai jelenlét folyamatos Líbiában. E két szektorhoz képest a biztonság gazdasági szektora kevésbé volt meghatározó a bilaterális kapcsolatok alakításában. A társadalmi biztonság területét érintette a legtöbb konfliktus az olasz pártok között, a közbeeső változó külpolitikaformáló hatása jellemzően ennek kapcsán, a jobboldali Liga érdekérvényesítése során értelmezhető. A Líbia-politikára különösen jellemző a parlamentet kizáró rendeleti kormányzás, ami szűk teret hagy csupán a közbeeső változóként vizsgált koalíciós érdekérvényesítésnek.

A líbiai helyzet olasz érdekek mentén történő rendezése túllép a bilaterális kapcsolatok keretein, erre egyedül Olaszország nem képes hatalmi súlyánál fogva miatt sem, illetve azért sem, mert a többi érintett országgal ellentétben nem avatkozik be Líbiában kemény eszközökkel *szponzorállamként*, a proxyháborús helyzetben nem tekinti önmagát résztvevő félnek. 2011 és 2021 között a proxyt támogató szponzorállami magatartás egyedül a Gentiloni-kormányt jellemezte, ez azonban a biztonság csak egy szektorára, a társadalmi szektorra irányult, a proxy támogatásának célja az Olaszországba irányuló illegális migráció megállítása volt.

A kétoldalú kapcsolatok egészére vonatkozóan a diskurzus nem biztonságiasodott. Biztonságiasításra irányuló lépések találhatók a Líbiával kapcsolatos diskurzusban, elsősorban a társadalmi biztonságot közvetlenül érintő, vagy ahhoz szorosan kapcsolódó területeken (illegális migráció, terrorizmus, bűnözés). A biztonságiasítás a Ligát jellemezte leginkább, hiszen ez a párt rendkívüli intézkedések (migrációs-biztonsági csomag elfogadása) bevezetéséhez kötötte a migráció biztonságiasítását.

A konfliktusban való részt-nem-vétel, és a puha külpolitikai eszközrendszer előnyben részesítése a líbiai olasz befolyás csökkenéséhez vezetett. Líbia esetében a NATO tagállam Törökország GNA körüli „vákuumba” történő benyomulása ellensúlyozta Oroszország Kelet-Líbiában növekvő befolyását, háttérbe szorítva a katonai segítségkérést elutasító Olaszországot. Ez jól rámutat arra, hogy a mediterrán térség megváltozott geopolitikai kontextusában, ahol a néhány évvel korábbihoz képest sokkal több ország hat a stratégiai egyensúlyra és a térségbeli dinamikákra, a fellépés hiánya szinte automatikusan a befolyás csökkenéséhez vezethet.

A hipotézisek teljesülése

Az értekezés öt hipotézist vizsgált, amelyek kapcsán az alábbi eredmények születtek:

H1: Olaszország számára a mediterrán térség kiemelt országa történelmileg Líbia, amelynek fontossága – a nemzeti érdekek biztosítása szempontjából – az arab tavasz óta megnőtt.

Az Analytic Hierarchy Process módszertanával összetett szempontrendszer alapján vizsgáltam Olaszország nemzeti érdekeit földrajzi elhelyezkedés alapján, a biztonság társadalmi, gazdasági és katonai szektoraira fókuszálva. Líbia történelmi relevanciája a gyarmatosítás miatt is elvitathatatlan Olaszország számára, de a kétezres évek eleje óta, a tengeri úton érkező illegális migráció és az ennek következtében változó társadalmi attitűd miatt Líbia az olasz mediterrán irányú külpolitika kiemelt célországa.

A vizsgálat eredményei alapján bizonyítást nyert, hogy a térség állami közül Líbiának volt a legnagyobb kormányzati relevanciája a teljes vizsgált időszakban. Az elemzés során több olyan alszempontot vizsgáltam ezen kívül is, ahol egyértelműen Líbia relevanciája volt a legnagyobb (pl. illegális migráció, történelmi-politikai, stratégiai fontosság), más területeken azonban a többi, földközi-tengeri állam relatív fontossága nagyobb (pl. kiemelten: gazdasági kérdések, legális migráció) volt, ami kiegyensúlyozta Líbia primátusát más területeken.

A vizsgált szektorok összesített eredményei alapján Líbia relatív fontossága nem nőtt 2011 és 2021 között, nagyjából a 2011-es szinten maradt a másik négy államhoz viszonyítva, *így ez a hipotézis nem nyert bizonyítást.*

H2: Az arab tavasz óta Olaszország Líbia-politikájában a hangsúlyok a biztonság társadalmi szektora irányába tolódtak el.

Az értekezés során a buzani biztonsági szektorok közül a biztonság társadalmi, gazdasági és katonai szektorát vizsgáltam részletesen, emellett a diskurzuselemzésben megjelent az ezekhez szorosan köthető politikai szektor is. A gazdasági biztonság folyamatosan a napirenden van, az energiaellátás biztonságának garantálása miatt Olaszország egyértelmű nemzeti érdeke a líbiai kőolaj- és földgázszállítások fenntartása és növelése, az ellátás diverzifikációja és a 2011 óta növekvő orosz függés ellensúlyozása miatt is. Mindezzel együtt, annak ellenére, hogy Olaszország – bár már nem a legnagyobb mértékben részesedik a líbiai piacból – sem a kormányok konkrét intézkedéseiben, sem a kormányzati diskurzusban nem jelenik meg hangsúlyosan a biztonság gazdasági szektora.

A diskurzuselemzés eredményei alapján a biztonság társadalmi szektorához (migráció) kötődő feladatok, és a biztonság politikai szektorában megjelenő olasz érdekek (Líbia stabilizációja) párhuzamosan, és megközelítően egyenlő súllyal jelennek meg a potenciális olasz biztonságiassító szereplők Líbiával kapcsolatos politikai diskurzusaiban. Kormányzati intézkedési szinten megállapítottam, hogy a vizsgált időszakban a Líbia-politika migráció-fókuszú volt, *így ezt a hipotézist bizonyítottam.*

H3: Az olasz kül- és biztonságpolitikán belül a Líbia-politikára az instabil olasz belpolitikai helyzet csak a biztonság társadalmi szektora kapcsán gyakorol érdemi befolyást.

Az értekezésben megállapítottam, hogy a neoklasszikus realista elmélet közbeeső változójaként vizsgált koalíciós érdekérvényesítés alapjaiban nem, csupán epizodikusan befolyásolta az olasz Líbia-politikát 2011 és 2021 között. A 2011 előtti időszakra vonatkozó kutatások megállapításai a Líbia-politika pártokon átívelő politikai támogatottságáról a vizsgált időszakra is igazak. A koalíciós logika adta érdekérvényesítő lehetőségekkel (közbeeső változó) legnagyobb mértékben a jobboldali Liga élt, de mélységében ezt sem változtatott a Líbia-politika irányain. 2011-ben a líbiai beavatkozásban való részvétel kapcsán a Liga határozott állásfoglalása kormányválságot idézett elő, a kormány bukását végül a Liga álláspontjának elfogadásával sikerült elkerülni. 2018-2019-ben, amikor a Liga kisebbik koalíciós partnerként kormányon volt, sikerült a saját akaratát ráerőltetnie a nagyobb kormánypártra, így a Líbia-politika részterületeit tudta befolyásolni. Amikor a koalíciós érdekérvényesítés érdemben befolyásolta a Líbia-politikát, az közvetve mindig a biztonság társadalmi szektorához kapcsolódott, hiszen a Liga (és választói bázisa) számára a migráció kérdése kiemelt (*salient*) téma. A baloldali, balközép pártoknál a koalíciós érdekérvényesítés nem befolyásolta a Líbia-politikát. A balközép vezette kormányokat jobban jellemezték a párton *belüli*, mint a koalíciós pártok közötti konfliktusok, ezek azonban érdemi változást nem hoztak. *A fentiek alapján a H3 hipotézis bizonyítást nyert.*

H4: Olaszország nem proxyháborúként kezeli Líbiát, ami csökkenti érdekérvényesítő képességeit.

2011 és 2021 között csupán egyetlen olasz kormány, balközép nagykoalíciós Gentiloni-kormány kezelte Líbiát proxyháborúként. A 2016 decemberétől 2018 júniusáig hatalmon levő kormány a Líbia partjaitól induló illegális migráció megállítására érdekében használt proxy-szövetségest. A Líbia-politika akkori migráció-fókuszát jól mutatja, hogy a Líbia-politika fő

felelőse az olasz kormányon Marco Minniti belügyminiszter lett, így egy alapvetően külügyminiszteri hatáskör került belügyminiszteri irányítás alá. Bár – ahogy azt egyrészt az egymást követő kormányok intézkedéseinek vizsgálatával, másrészt a diskurzuselemzéssel bemutattam – a Gentiloni-kormány Líbia-politikája volt a legátfogóbb a vizsgált időszakban, amely jelentősen hozzájárult az Olaszországba irányuló, tengeri, illegális migráció visszaszorításához, a Minniti-politika elemeinek döntő többségét a Gentilonit követő kormányok elhagyták. 2011 és 2021 között tehát csupán egy másfél éves időszakban kezelte Olaszország proxyháborúként a líbiai konfliktust, és ekkor is csupán a biztonság társadalmi szektorának egy részét érintő kérdésben. Bár a Gentiloni-kormányt követő első Conte-kormány alatt is kiemelt szerep jutott a belügyminiszternek a Líbia-politikában (és általában az olasz külpolitika formálásában és megjelenítésében), a konfliktus proxysodásának és nemzetköziesedésének elutasítása jellemezte az olasz Líbia-politikát, ami 2018 óta, a nemzetköziesedés fokozódásával párhuzamosan egyre erősebb lett. A fegyveres konfliktusban való részvétel, és a líbiai nemzeti egységkormány fegyverszállítási kéréseinek elutasításával Olaszország kivonta magát a nemzeti érdekeit közvetlenül érintő konfliktusból. Külső szereplőként azonban nincsen olyan hatalmi súlya, hogy a konfliktusban aktívan részt vevő líbiai szereplőket, és az őket támogató szponzorállamokat önerőből saját érdekei alapján befolyásolja, így *e hipotézis bizonyítást nyert.*

H5: A líbiai konfliktus mediterrán politikán belüli primátusa ellenére az olasz kül- és biztonságpolitikát nem jellemezték önálló kezdeményezések 2011 és 2021 között.

Az értekezésben függő változóként a kiegyensúlyozó magatartást vizsgáltam a líbiai konfliktusban érintett, többi külső szereplő vonatkozásában. Róma magatartását a történelmi tapasztalatok alapján inkább a *bandwagoning*, azaz a követő külpolitikai magatartás jellemzi, azonban a mediterrán külpolitikai irány az, ahol önálló kezdeményezéseket is felvállalt a múltban. 2014 után az olasz Líbia-politika rövidtávú stratégiát kezdett követni, melynek középpontjában az Olaszországba irányuló illegális migráció megállítása volt, így Líbia stabilitása vált elsődlegessé Róma számára, a konfliktusban részt vevő líbiai szereplők legitimitásától függetlenül. A vizsgált időszakban nem jellemezték az olasz Líbia-politikát az érdemi eredményt hozó önálló kezdeményezések. A 2018 után kialakított egyenlő távolságtartás (*equidistanza*) politikája azzal a következménnyel járt, hogy a Róma mindkét líbiai félnél háttérbe szorult. Az Olaszországhoz képest határozottabb és egyértelműbb álláspontot képviselő államok, akik adott esetben kemény külpolitikai eszközök használatát is

felvállalják Líbiában, előnyösebb helyzetbe kerültek, és Olaszország líbiai pozícióit gyengítik. *A fentiek alapján a H5 hipotézist igazoltam.*

Új tudományos eredmények

1. Igazoltam, hogy a koalíciós logikából eredő érdekérvényesítő képesség a Líbia-politikát szektorálisan befolyásolja csak. Ennek bizonyításához átfogóan vizsgáltam a 2011-2021 közötti nyolc olasz kormány Líbia-politikáját, közbeeső változóként figyelembe véve a koalíciós érdekérvényesítés logikáját. Az értekezés ezzel hozzájárul a neoklasszikus realizmus elméletének bilaterális kapcsolatok kutatására való alkalmazáshoz.
2. Az Analytic Hierarchy Process alkalmazásával újszerű módszertant dolgoztam ki Olaszországnak a Földközi-tenger déli partján fekvő öt államhoz (Líbia, Marokkó, Algéria, Tunézia, Egyiptom) kötődő nemzeti érdekeit. A longitudinális vizsgálat lefolytatásával feltártam ezen országok egymáshoz viszonyított, relatív fontosságában 2011 és 2021 között bekövetkezett változásokat.
3. Azonosítottam és igazoltam a 2011 és 2021 közötti olasz védelmi-, belügy és külügyminiszterek, valamint miniszterelnökök Líbiával kapcsolatos diskurzusainak fő mintázatait, szoftveres diskurzuselemzéssel végzett vizsgálatom alapján.
4. Igazoltam, hogy a 2011–2021 közti időszakban a kétoldalú kapcsolatokat egészében az olasz Líbia-politika nem biztonságiasította. Bizonyítottam továbbá, hogy egyes részterületein megjelent a biztonságiasítás, elsősorban a Liga kommunikációjában, a biztonság társadalmi szektorát érintve.
5. Bebizonyítottam, hogy a líbiai proxy konfliktusból való kivonódása miatt Olaszország nem rendelkezik elég hatalmi súllyal ahhoz, hogy – az érintett országok közül legrégebbi és legmélyebbi Líbia-ismerete ellenére – érdemi befolyást tudjon gyakorolni a konfliktus rendezésére.

A kutatási és tudományos eredmények gyakorlati felhasználhatósága, ajánlások

A kutatás eredményei több területen is hasznosíthatók, továbbfejleszthetők. Az Olaszországgal kapcsolatos, magyar nyelvű szakirodalom jelenleg korlátozott, így az értekezés igazodási pontként segítheti azokat, akik napjaink olasz kül- és biztonságpolitikáját szeretnék tanulmányozni.

A neoklasszikus realizmus elméleti keretével a disszertáció más területekre adaptálható eszközkészletet nyújt kül- és biztonságpolitikai elemzésekhez. Az értekezés a kül-, biztonság- és védelempolitika, valamint bilaterális együttműködések vizsgálatához biztosít mintát, módszertani és teoretikus háttérrel. Elméleti szinten a neoklasszikus realizmus egyéb közbeeső változói (stratégiai kultúra, relatív hatalom percepciója, stb.) tesztelhetők akár kifejezetten az olasz–líbiai kapcsolatok esettanulmányán, akár más esettanulmányon keresztül.

Az értekezés témájához kapcsolódó jövőbeli kutatási irányok kapcsán újszerű eredményeket hozhat Olaszországnak az Európai Unió irányába kifejtett érdekérvényesítő tevékenységének vizsgálata, valamint az afrikai kontinensen megfigyelhető, új olasz-francia rivalizálás elemzése. Szintén érdekes, és – véleményem szerint erősebb biztonságiasításra utaló – eredményeket hozhat az olasz politikusok belpolitikai, tehát a választópolgáraik irányába folytatott kommunikációjának kvalitatív diskurzuselemzése, amely jelen értekezésnek nem képezte tárgyát.

A kutatás eredményei felhasználhatók az oktatásban, elsősorban nemzetközi tanulmányok és biztonságpolitika szakokon. Az értekezés felkészülési és háttéranyagként szolgálhat a Magyar Honvédség számára a déli irányú kihívások közül a líbiai helyzet jobb megértéséhez. A térség stabilitása – összhangban a Nemzeti Biztonsági Stratégiában megfogalmazottakkal – Magyarország érdeke is. Az Európát déli irányól érő kihívások kezelésében a Magyar Honvédség is aktívan részt vesz az uniós műveleteken (EUNAVFOR MED Sophia, majd Irini), valamint a nápolyi NATO hubon (NATO Strategic Direction South) keresztül.

A világpolitikát 2022 elejétől meghatározó események (orosz-ukrán háború) egyértelműen jelezték, hogy az értekezés keretei egy meghatározható, az arab tavasztól a 2022-es háborúig tartó szakaszt fogtak közre az olasz–líbiai kapcsolatokban, amelyeket az orosz-ukrán háború várhatóan érezhetően befolyásolni fog. Líbia szerepe a kőolaj- és földgázszállítások miatt felértékelődhet Európa és Olaszország számára, a líbiai erőviszonyokat pedig az Oroszországhoz kötődő csoportok (Wagner-csoport) Líbiából való kivonása felboríthatja. Mindezek nem csak a téma aktualitására mutatnak rá, hanem egyben új kutatási irányokat is kijelölnek.

A szerző témában megjelent publikációi

- Takács Lili: Az olasz haderő fejlesztésének főbb irányai 2017-2019. *Hadtudományi Szemle*, 2019/1, pp. 184- 202
- Takács Lili: A nukleáris taktikai fegyverek olaszországi állomásoztatásának kül- és biztonságpolitikai kérdései. *Nemzet és Biztonság*, 2019/1, 3-19.
- Takács Lili: Current foreign and security policy issues regarding stationing nuclear tactical weapons in Italy. *Conjuntura Internacional*, 2020,17(2), 2-10.
- Takács Lili: Olaszország részvétele a Joint Strike Fighter programban: Az F-35-ösök vásárlása a változó politikai akarat árnyékában. *Szakmai Szemle*, 2020/1, 37-55.
- Takács Lili: Ius soli: Vezet-e út Rómába?. *Hadtudományi Szemle*, 2020/1, 131-145.
- Takács Lili: A líbiai biztonsági szektor fejlődési sajátosságai. *Honvédségi Szemle*, 2020/3, 55-67.
- Takács Lili: Az olasz-líbiai kapcsolatok energetikai vonatkozásai. *Szakmai Szemle*, 2020/4., 66-84.
- Takács Lili: The Arab Spring is far from being over – illegal migration in Italo-Libyan relations. *Nouvelle Europe*.
- Takács Lili: Aszimmetrikus kereskedelmi kapcsolatok az olasz-líbiai viszonylatban. *Hadtudományi Szemle*, 2021, 14:2, 81-100.
- Takács Lili: A "kiterjesztett Mediterráneum" az olasz biztonságpolitikában. In.: Szelei I. (ed.): *A hadtudomány aktuális kérdései napjainkban, II. kötet*. Budapest, Ludovika kiadó, 2022, 171-189.
- Takács Lili: Race for attention: Twitter campaign of Italian party leaders before the 2018 parliamentary elections. *Conjuntura Internacional*, 2022.
- Molnár Anna – Molnár Éva – Takács Lili – Vecsey Mariann: A nemzetközi jelenlét Líbiában 2011-től napjainkig. *SVKI Elemzések*, 2019/11
- Molnár Anna – Molnár Éva – Takács Lili – Vecsey Mariann: A nemzetközi jelenlét Líbiában 2011-től napjainkig. *Nemzet és Biztonság*, 2019/3, 94-124.
- Molnár Anna – Takács Lili: Italy: an aspiring Mediterranean middle power wavering between bilateralism and multilateralism. *Estudos Intenacionais*, 2020/2, 47-69.
- Molnár Anna – Szászi Ivett – Takács Lili: Security Sector Reform by IGOs in Libya. *International Journal of Euro-Mediterranean Studies*, 2021, 14:1, 7-48.
- Molnár Anna – Takács Lili: The European Union's Response to Mass Migration Through Mediterranean: A Shift from Humanitarian Foreign Policy Actor Towards a Pragmatist Foreign Policy Actor? In: Asderaki Foteini – Tziampiris Aristotle (eds.): *The New Eastern Mediterranean Transformed*. Springer International Publishing, 2021, Chapter 10, 199-217.
- Molnár Anna – Takács Lili – Urbanovics Anna: Strategic communication of EU CSDP missions – measuring the EU's external legitimacy. *Transforming Government: People, Process and Policy*, 2021, 15:3, 319-334.
- Molnár Anna – Molnár Éva – Takács Lili – Vecsey Mariann – Mártonffy Balázs: The internationalisation of the conflict in Libya. *AARMS*, 2022.

A szerző szakmai életrajza

A szerző egyetemi tanulmányait a Budapesti Corvinus Egyetemen kezdte, ahol 2013-ban nemzetközi tanulmányok alapszakon diplomázott. 2012-ben fél évet politikatudományokat hallgatott Erasmus ösztöndíjjal a Bolognai Egyetemen.

2013-2014 között két idegennyelvű konferenciatolmács szakképesítést szerzett a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem és a Strasbourgi Egyetem közös képzésén, olasz és angol munkanyelveken. 2014 óta szabadúszó tolmácsként és fordítóként dolgozik mellékállásban.

Mesterdiplomáját 2018-ban szerezte a Budapesti Gazdasági Egyetem nemzetközi tanulmányok mesterszakán, levelező tagozaton.

2016-2021 között állami szférában dolgozott, 2021-ben pedig a versenyszférában helyezkedett el.

Angolul, olaszul és románul felsőfokon beszél (az angol és olasz szinkrontolmács munkanyelvei), németül pedig középfokon.